

Kairostijd

Bij Toen Jezus twaalf jaar was van Aelred van Rievaulx

Guerric Aerden ocsó

Het bekoorlijke werkje Toen Jezus twaalf jaar was van de twaalfde-eeuwse cisterciënzerabt Aelred van Rievaulx bevat een reflectie op de tijd. Volgens de drie tijdsmodules – verleden, heden en toekomst – weet de auteur in het verhaal van Jezus' inwijding in de joodse gemeenschap (Luc. 2,41-52) telkens het gunstige moment van 'aanwezigheid' aan te wijzen.

Meditatieve traagheid

De monastieke praktijk impliceert meditatie of een meditatieve levensinstelling. Zowel de *lectio* als het gezamenlijk en persoonlijk gebed bieden daar ruimte en tijd voor. De meditatieve inkeer brengt de beoefenaar buiten het discursieve, analyserende denken en dus ook enigszins buiten de tijd. De inkerende monnik zoekt aansluiting bij het diepe zelf, het hart, het *domus interior*, waar hij beeld en gelijkenis is van God. In woordeloze stilte wordt hij zwaar van aanwezigheid. De monnik die mediteert *is*. Woorden worden geboren, hebben een bepaalde duur en sterven dan weer weg. De stilte evenwel *is*. Zij omvat tijd en eeuwigheid. De *lectio*, waarin de heilswaarden liefdevol gelezen worden en tijd krijgen om de innerlijke diepte te bewonen, mondt vanzelf uit in het *nunc stans* of het onbegrensde ogenblik van de contemplatie. Het ritme van de gedachten vertraagt en valt ten slotte stil. De lezer weet dat hij een eeuwigheid vóór, binnen en achter zich heeft. Zijn besef van tijd verandert compleet. Plots is het moment daar 'waarin God je bezoekt en Jezus binnenkomt in zijn/jouw tempel' (Luc. 19,44-45). We noemen dit een kairosmoment.

Kairostijd

Kairos is de gunstige tijd waarin genadig op iemand wordt neergezien. De term 'kairos' (καίρος) stamt uit de Griekse mythologie. Kairos was de jongste telg van Zeus, de oppergod. Hij verpersoonlijkt het geschikte moment, de uitgelezen

Max Liebermann, *De twaalfjarige Jezus in de tempel*, olieverf op doek, 1879.

Voor dit schilderij kreeg de joodse schilder Liebermann veel kritiek vanwege antisemitische Duitsers. In de oorspronkelijke versie was Jezus blootsvoets en had hij donker haar: hij was duidelijk herkenbaar als een joods kind. Later overschilderde Liebermann stukken in het schilderij en gaf hij Jezus blond haar en sandalen, maar hij kreeg andermaal felle kritiek over zich heen, omdat hij Jezus had voorgesteld als een 'betweterig jodenkind' en op die manier het christelijke geloof zou hebben bespot.

kans, in het Latijn met *occasio* of *fortuna* aangeduid. Kairos wordt vaak met vleugels afgebeeld, want het juiste moment vliegt zo voorbij en is niet terug te halen. Bij zijn attributen hoort een scheermes: er is scherp onderscheid nodig om het gunstige moment te onderkennen. De kairosgod wordt ook wel eens afgebeeld met één haarlok midden op het voorhoofd: het gunstige moment moet je grijpen, te baat nemen of er passend op inspelen. De kairostijd staat in geen verhouding tot de chronologische tijd. Deze laatste is niet meer dan een arbitraire mathematische indeling van de tijdsduur. Alle minuten of uren zijn daarin exact aan elkaar gelijk – wel handig om te meten en te vergelijken. Maar in de kairostijd vervallen deze meetsnoeren. Een moment duurt er een eeuwigheid. Verleden en toekomst actualiseren zich in het heden.

Toen Jezus twaalf jaar was

Op vraag van een bevriende, jongere monnik schrijft Aelred van Rievaulx (1110-1167) in de jaren 1154-1155 het kleine traktaat *Toen Jezus twaalf jaar was*.¹ Dit ontroerend mooie maar helaas weinig bekende geschrift is helemaal gestructureerd volgens de temporele driedeling verleden – heden – toekomst en is een commentaar op de evangelieperikoop waarin verhaald wordt dat Jezus ter gelegenheid van zijn opname in de gelovige gemeenschap (*bar mitswa*) met zijn ouders naar Jeruzalem trekt en er als vermist wordt opgegeven (Luc. 2,41-52). De besteller van dit geschrift is Ivo, monnik van Wardon. Ivo deelt met Aelred niet alleen de leefwijze der cisterciënzers, maar ook de specifieke gerichtheid van hart (*intentio cordis*): beiden zijn op zoek naar hun 'zoete Jezus'. De twee vrienden hebben zich innerlijk afgestemd op de beschouwing van Christus en stimuleren elkaar daarin. Christus is de goddelijke derde die hen samenbindt in hun wederkerige vriendschap. Met heel de drang van hun hart willen ze dan ook Christus ontmoeten. Ze willen dat sublieme kairosmoment van zijn 'aanwezig komen' niet aan hun neus voorbij laten gaan. *Toen Jezus twaalf jaar was* is door de schrijver dus niet zozeer bedoeld als een

exegetisch commentaar, dan wel als een spiritueel geschrift dat de lezer (Ivo en wij) inwijdt in de meditatieve ervaring van de *lectio divina*.

Zoeken: het centrale thema

Zoeken was een van de hoofdthema's van de spirituele scholen in Aelreds tijd. Zonder evenwel te vervallen in een schoolse uiteenzetting staat bij de abt van Rievaulx alles ten dienste van de spirituele zoektocht. Die queeste zet aan tot een dialoog van ervaringen.

Moge Jezus zelf zich verwaardigen mij te inspireren. Wanneer Hij in een inwendig en spiritueel onderhoud jou van antwoord dient, jij die zo zoekt, die zo brandt, die zo gloeit: dan zal ik in staat zijn je te schrijven wat ik weet en je door te geven wat ik zelf gesmaakt heb. (*Iesu Puero* I,2)

De keuze van de evangelieperikoop, die het geschrift schraagt, ligt voor de hand – die waarin Jezus drie dagen lang gezocht en uiteindelijk gevonden wordt in de tempel van Jeruzalem. Die zoektocht fungeert als rode draad in het traktaat. Aelreds herhaalde verwijzingen naar de godheid van Christus staan bovendien in functie van de nadere precisering van het algemene thema van het zoeken van God. In Christus dien je God te zoeken. Aelred stelt daarom in het eerste deel aan Maria de vraag:

Waarom evenwel, mijn zachtmoedigste Vrouwe, heb je gezocht naar het kind *waarvan je het God zijn niet loochende?* (...) Opnieuw, Vrouwe, vraag ik je naar de reden van je verdriet. Ik geloof niet dat je honger of dorst of gebrek vreesde voor het kind *waarin je God ontwaarde*. (*Iesu puero* I,2 en I,8)

Het zoeken naar God – waartoe de monnik wordt aangespoord (cf. RB 58,7) – krijgt door de menswording van God in Jezus Christus een heel bijzondere inhoud en vorm. De mensheid waarmee God zich bekleedde om tot ons te komen, is de weg die Hij ons aanreikt om naar Hem terug te keren. De incarnatie schept de mogelijkheid van een hernieuwde liefdesrelatie tussen God en mens, die door de zonde werd vernietigd. Het woord is in dit proces een middelaar. ‘Wie weet niet dat het de Heer Jezus is die we dienen te zoeken in de Schriften?’, luidt Aelreds retorische vraag in een preek.²

Zoeken van een afwezige Aanwezige

Toen Jezus twaalf jaar was is een spiegelschrift: Christus wordt gezocht in een tekst waarvan het onderwerp het zoeken van Jezus is. De keuze van deze evangeliepassage stimuleert Ivo – elke lezer dus! – in zijn persoonlijke zoektocht naar de Beminde van zijn ziel. Want Aelred preciseert dat het zoeken niet gebeurt volgens theologische subtiliteiten die alleen het verstand voeden, maar bij gratie van ‘de toewijding die uit het verlangen voortkomt’.

Jij, mijn zoon, zoekt geen (theologische) kwesties maar toewijding, niet wat de taal scherpt maar wat het verlangen doet ontwaken. Daarom, met voorbijgaan aan de letter van het verhaal, gaan we over tot het zorgvuldig napluizen van de spirituele betekenis. (*Iesu puero* I,11)

Ervaring én Heilige Schrift, beide conditioneren en autoriseren de spirituele weg. Aelred vraagt zich bij de aanvang van het derde deel dan ook bezorgd af:

Maar zal ik in staat zijn bij het becommentariëren van het evangelie jou je eigen vordering toe te lichten, zodat je bij het lezen van deze bladzijden de zoete ervaringen terugvindt die je in je innerlijk mocht ontwaren? (*Iesu puero* III,19)

Het zoeken van Christus in een tekst die als thema het zoeken van Jezus heeft, levert een paradoxale situatie op: Jezus is tegelijk de aanwezige en de gezochte. Hij wordt gezocht in een gewijde tekst waarin Hij aanwezig is om dit zoeken te verlichten. Commentatoren benadrukken het belang dat Aelred in zijn methode van *meditatio* hecht aan het opheffen van elke temporele afstand. Op zeer originele en indringende wijze benadrukt de abt van Rievaulx de simultaneïteit én de nabijheid zonder voorbehoud. Anders gezegd, hij maakt ons tot tijdgenoten van Jezus. De Schrift blijft bijgevolg geen dode letter, maar nabijheid en aanwezigheid. Aelred nodigt zijn lezer uit om ook aanwezig te komen in dat ene kairosmoment waarin verleden, heden en toekomst samenvallen.

Drie tijdsmodules

De exegese van de cisterciënzerauteurs uit de twaalfde eeuw sluit nauw aan bij die van de kerkvaders. Zo kent *Toen Jezus twaalf jaar was* een drieledige structuur die schatplichtig is aan de exegese van Origenes (±185-254). Die structuur verraadt een antropologische visie. Na een algemene inleiding ontvouwen de drie boeken van het traktaat drie interpretatielagen van de Lucas-tekst: drie tijdsmodules – verleden, heden en toekomst – die drie niveaus van ons mens-zijn – lichaam, ziel en geest – beroeren.

Het verhaal van Jezus die verloren is maar uiteindelijk teruggevonden wordt, staat in het eerste boek (3-11) als een historisch verhaal. Aelred interesseert zich hier vooral voor de zoektocht van Maria en Jozef naar het kind Jezus. Hij becommentarieert dus de voorbije gebeurtenis en zoekt daarin de plaats van Jezus' aanwezigheid. Toch vertelt hij deze *historia* in de tegenwoordige tijd. De voor de hand liggende betekenis van de tekst raakt vooral onze lichamelijkheid (*soma*). Aelred toont trouwens ook een bijzondere aandacht voor het lichamenlijk welzijn van het vermiste kind Jezus.

Het tweede ervaringsniveau is dat van de ziel (*psyche*). De tekst van Lucas wordt nu spiritueel verstaan. Aelred delft het mysterie op dat onder de letter verscholen zit: 'Christus in hoofd en ledematen', de *totus Christus*. Deze diepere betekenis werd *allegoria* genoemd en is voorwerp van het tweede boek

(13-18) van *Iesu puero*. Aelred past het thema van het zoeken toe op de Kerk van de twaalfde eeuw, waarin joden en christenen nog op gespannen voet leefden. Hij nodigt zijn lezers uit om zich in een gemeenschap te voegen die georiënteerd staat op Christus, Heer van zowel het joodse als alle andere volkeren die zijn Naam belijden. De commentaar spitst zich daarom toe op de vurige zoektocht van de joden, gerepresenteerd door Maria en Jozef. Hun heil is tevens de grote vreugde van de gehele Kerk. Het kairosmoment van de ontmoeting met Christus situeert zich hier vooral in het liefdevol verlangen.

De derde betekenislaag van de bijbeltekst is die van de geest (*pneuma*): de morele of tropologische zin. Omdat de Schrift de diepste kern van elk individu raakt, moet elke lezer zich het daarin geopenbaarde mysterie persoonlijk toe-eigenen en het zijn toepassing in het leven van elke dag verlenen. Gods genezend handelen overkomt de mens immers niet *ondanks* zijn psychologische structuren, maar graveert zich daar juist in. Voor de abt van Rievaulx is het duidelijk dat via de *lectio divina* het oorspronkelijk beeld van de mens kan worden opgeroepen en hersteld. Het derde en laatste deel (20-31) van zijn geschrift behandelt daarom de toekomstige (eindtijdelijke) ontmoeting van bruid en Bruidegom. De naar Christus zoekende ziel treedt de tempel binnen, vindt Hem maar wordt tegelijkertijd gevonden door Maria en Jozef, de personificaties van liefde en wijsheid die als gidsen fungeren in de wederwaardigheden van het spirituele leven. Dit derde ervaringsniveau mondt uit in de onpeilbare ruimte van de mystieke beleving.

Aelred tekent aldus een boog die verleden, heden en toekomst overspant, een schema dat hij meermaals gebruikt. Terwijl de *historia* en de *allegoria* zich openen en sluiten binnen hun eigen kader, krijgt de *tropologia* of het mystieke luik een open einde. Met hoofdstuk 32, waarin de auteur bekent dat zijn werk niet helemaal het oneindigheidsverlangen van zijn correspondent kan vervullen, eindigt het boek.

Zoet voor wie smaken kan

In het voetspoor van de kerkvaders beschouwt Aelred de Schrift als een wijnkelder van de heilige Geest, méér dan als een verzameling boeken. Zij is – om het met een ander beeld te zeggen – een noot die gekraakt moet worden om de zoete pit te savoreren. Met je ogen (lichaam) lees je wel de letter en met je verstand (ziel) begrijp je de voor de hand liggende betekenis van het verhaal, maar lezend en herkauwend proef je met je diepste kern (geest) de binnenkant van de tekst die bewoond wordt door de Geest, de Wijsheid of *sapientia* van God. En die smaakt zoet! (*Sapientia* komt van *sapere*: proeven.) De Heer Jezus smaakt zoet, zijn woord smaakt zoet en ook zijn vrienden smaken zoet. Aelred bekent zijn vriend Ivo :

Ik voelde tot in de kern van mijn hart hoe groot, hoe innig, hoe vurig en hoe zoet het verlangen van je broederlijk verzoek wel was. (...) Ik vermoed, mijn zoon, met hoeveel tranen jij Jezus zelf pleegt te ondervragen, als in je hart de zoete beeltenis van dit zoete kind wordt ingeprent. (*Iesu puero* I,1)

Deze zintuiglijke kwalificaties klinken ons allicht overdreven ‘zoeterig’ in de oren. Voor Aelred heeft het zintuig van de smaak evenwel een spirituele connotatie. Er bestaat trouwens een nauwe band tussen smaak (*sapor*) en liefde (*amor*). Vanuit de liefde – en dat is niemand minder dan de heilige Geest die ons bewoont – treden wij in relatie met het Woord. Als de mens liefheeft en zich in Gods liefdesbeweging laat meevoeren, wordt zijn innerlijke smaakorgaan (*affectus, appetitio*) gezuiverd, zodat hij weer smaak krijgt in spirituele realiteiten. Hoewel de abt van Rievaulx deze smaak zoet noemt, betekent dit geenszins dat hij de bittere strijd miskent. Voor de mens met een minnend hart worden die aanvechtingen, naarmate de spirituele zoektocht vordert, toch weer zoet.

Laten we nu de inhoud van de drie delen van het traktaat vanuit het oogpunt van het kairosmoment (de ontmoeting met Jezus) bespreken.

Eerste boek: Jezus zoeken via het historische verhaal

De beschouwende lezer van het eerste, historische luik van Aelreds geschrift verbeeldt zich de scène uit het evangelie. Hij overweegt haar aandachtig, met oog voor details en concrete omstandigheden. Hij ondervraagt de verschillende personages. Hoewel dit gedeelte van het traktaat het verleden beschrijft, staan de werkwoorden toch in de tegenwoordige tijd. Dit is eigen aan de aelrediaanse vorm van meditatie die uitnodigt tot navolging en imitatie van de ‘mens’ Jezus. Die transformerende contemplatie noemt men ook wel eens ‘bovennatuurlijk mimetisme’ (van het Griekse *mimēsthai*: nabootsen).³

De verschillende gebeurtenissen en episodens uit het leven van Jezus krijgen bij een dergelijke *lectio* een quasi sacramentele dimensie. De geboorte van Christus in het hart van de mens en zijn groei in de ziel die zich volkomen met de zo gezochte Jezus identificeert: dát is de ware beleving van de incarnatie van Christus. Plaats en tijd van de gelovige worden plaats en tijd van Christus. Maar hoewel de beschouwer zich tot tijdgenoot van de historische Jezus maakt, ontsnapt hij niet aan zijn eigen tijd. De vermiste Jezus is aanwezig aan de zijde van hem die overweegt en die smeekt hem te zeggen waar Hij toen verbleef.

De relaties van het kind Jezus met de ‘pelgrims’ uit die tijd zijn getekend door de tegenstelling aanwezigheid-afwezigheid. Zijn aanwezigheid is voor een bepaalde groep bron van bewondering, verbijstering en vreugde; zijn afwezigheid, hoe kort ook, leidt bij zijn ouders tot zelfbeklag, paniek en verdriet. Maria ervoer zorg en angst, ‘hoewel zij geen enkel gevaar kon vrezen voor dat kind waarin zij God ontwaarde’. De angst hem verloren te hebben, evenals het onbegrijpelijk karakter van Jezus’ woorden, krijgen voor Maria echter een unieke betekenis gedurende de tijd van Christus’ aardse leven. Een reflectie hierop levert meteen ook een goede methode van overweging op:

Terwijl de anderen niet begrepen wat Hij zei, ‘bewaarde Maria dit woord en overwoog het in haar hart’ (Lc. 2,51). Wat het geheugen bewaarde en de meditatie herkauwde, dat overwoog zij samen met al het andere dat zij van

hem zag en hoorde. Met het oog op ons, droeg de zaligste Maagd er barmhartig zorg voor dat zulke aangename, heilzame en noodzakelijke woorden niet verloren zouden gaan door veronachtzaming. Anders zouden ze niet geschreven of verkondigd kunnen worden en zouden volgende geslachten de genietingen van dit geestelijke manna moeten ontberen. Zo werd alles dus trouw bewaard door de vooruitziende Maagd. Schroomvallig zweeg zij om er ten gepaste tijde mee naar buiten te komen en het ter prediking aan de heilige apostelen en leerlingen toe te vertrouwen. (*Iesu puero* I,9)

De *lectio divina* van Maria – woorden bewaren, herkauwen en overwegen, en ze niet verloren laten gaan – beschouwde Aelred als de start van de verkondiging en de overlevering. Op die manier wordt de relatie van Maria tot Jezus exemplarisch: want ofschoon Maria toen de enige was die de oorsprong van Jezus kende, kennen wij die intussen ook, en daarom veroorzaakt zijn afwezigheid bij ons, zoals destijds bij Maria, angst en verdriet. In geloof blijft het verleden in onze herinnering aanwezig om er door de overweging *nu* spiritueel voedsel uit te puren. Maria maakt ons dus attent op de rol van het actualiserend gedenken (*memoria*), dat in Aelreds spirituele leer overigens nooit ontbreekt.⁴

De aandacht van de schrijver voor de fysieke noodwendigheden van het kind Jezus is frappant. ‘Zoet kind, waar was je, waar verborg je je?’ (*Iesu puero* I,1): dát is de hamvraag van het eerste deel. Deze vraag wordt begeleid door de bevraging van personen die bij Jezus geweest zouden kunnen zijn om hem te voorzien in de specifieke behoeften van een kind.

Wie voorzag je van voedsel en drank? Wie spreidde je bed? Wie ontdeed je van je schoeisel? Wie verzorgde je frêle ledematen door ze te zalven en te baden? (...) Waar toefde je dus, Heer? (...) Heb je niet van deur tot deur om een aalmoes gebedeld om je aldus volkomen te conformeren aan onze armoede en de ongelukkige misère van ons mens-zijn? Wie geve het me, deel te hebben aan die bijeen gebedelde hapjes of me tenminste te voeden met de klikjes van deze goddelijke spijs? (*Iesu puero* I,6)

Zelfs hierin klinkt Aelreds verzuchting om aanwezig te mogen zijn bij Jezus' nood, om daaraan deel te mogen hebben door de temporele afstand te overbruggen.

Jezus staat in het centrum van de aandacht. Aelred laat uitschijnen dat het kind Jezus, reeds tijdens zijn opgang naar de heilige stad, afwisselend bij deze of gene groep verbleef, afwezig voor de enen en aanwezig voor de anderen. Hij beschrijft daarbij telkens de affecties die corresponderen met de aan- of afwezigheid.

James Tissot, *Jezus omringd door wetgeleerden*, waterverf, Brooklyn museum, ca. 1890.

James Tissot, *Terugvinding van Jezus in de tempel*, waterverf, Brooklyn museum, ca. 1890.

Het is derhalve denkbaar dat het kind Jezus gedurende deze tocht, nu eens zijn vader en de groep mannen, dan weer zijn moeder en de stoet vrouwen zijn aangenaam gezelschap aanbod. Ik vraag je te bedenken hoe gelukkig zij waren aan wie het gegeven was gedurende al die dagen zijn gelaat te zien en zijn honingvloeiende taal te horen; te overwegen hoe in dit mensenkind een teken straalde van hemelse kracht en hoe het in het wederkerig gesprek iets weefde van het mysterie van de reddende wijsheid. Ouderen staan perplex, jongeren zijn een en al bewondering en kinderen van zijn leeftijd deinzen terug voor de ernst van zijn optreden en de gewichtigheid van zijn taal. (*Iesu Puero* 1,5)

Tweede boek: Jezus zoeken via de gemeenschap

Het tweede boek laat een ander model zien van temporele aanwezigstelling. De evangelietekst wordt er in Aelreds eigen tijd gesitueerd. Hierdoor wordt de situatie van de gemeenschap, die verdeeld is tussen joden en volken (*gentes*), naar haar verhouding tot Christus verhelderd.⁵ Dit zet de deur open voor allerlei communautaire interacties.

Volgens de wet van de allegorie is het duidelijk dat Christus vanuit Nazareth naar Jeruzalem opklom op het moment dat Hij de synagoge verliet om de Kerk van de volken zijn liefdevolle aanwezigheid te tonen. (*Iesu puero* II,13)

De allegorische interpretatie van de Lucasperikoop, waarvoor Origenes de aanzet gaf,⁶ wordt door Aelred verder ontwikkeld. Maria en Jozef ziet hij als representanten van het joodse volk waaruit Jezus naar het vlees voortkwam. Dergelijke interpretatie was beslist origineel in een tijd die beheerst werd door de joods-christelijke polemiek. Hoewel de abt van Rievaulx de traditionele elementen uit de theologie over het jodendom vermeldt, benadrukt hij de joodse origine van de Kerk der apostelen. Toch mag dit geen verbazing wekken. Joden waren in de eerste helft van de twaalfde eeuw goed vertegenwoordigd in het bisdom York waarin de abdij van Rievaulx lag. Aelred Squire vraagt zich dan ook terecht af of zijn middeleeuwse naamgenoot geen relaties met deze joodse gemeenschap had aangeknoopt.⁷

De abt van Rievaulx gaat op retorische wijze tekeer tegen de joden en bidt vurig om hun terugkeer te verhaasten. Toch rapporteert hij de verwijten – ‘Zoon, waarom heb je ons dit aangedaan?’ – tot vijfmaal toe, die Maria en Jozef, eens ze bij de tempelpoort van Jeruzalem zijn aangekomen, aan het adres van Jezus richtten. Op die manier zet Aelred beide situaties op scherp: enerzijds de nabijheid van de volken die tot de Kerk toetraden en anderzijds de uitsluiting van de joden die op zoek zijn naar hun Messias. Uiteindelijk stelt de Christus zelf een eind aan de verdeeldheid door beide groepen samen te brengen in zijn ene lichaam.

Aelred onderstreept Christus’ lichamelijke afstamming van de joden. Die accentuering levert een pathetisch stuk op dat de lezer tot mededogen beweegt en dat de hoop levend houdt op het finale heil van het joodse volk waarvan Jezus houdt *als van zijn eigen vlees*. Het centrale thema van het zoeken vindt hier een toepassing in de volgehouden zoektocht van het joodse volk.

Wie zoeken jullie, joden, wie zoeken jullie? Reeds heeft de rots die van de berg werd losgekapt, zonder dat er een mensenhand aan te pas kwam (Dan. 2,34-35), het gelaat van de hele aarde bedekt, en toch zoeken jullie nog! Zelf zijn jullie over heel de aarde verspreid en overal stoten jullie op Christus, en toch zoeken jullie nog! Overal onder de volkeren klinkt tot lof van Christus jullie ‘amen’, wordt jullie ‘alleluia’ gezongen, weergalmt jullie ‘hosanna’, en toch zoeken jullie nog! ‘In de zon heeft hij zijn tent gespannen, niets is voor zijn lichtgloed verborgen’ (Ps. 19,6-7) en toch zoeken jullie nog! (*Iesu puero* II,14)

De abt van Rievaulx doet ten slotte een oproep aan het joodse volk om, naar het voorbeeld van de kleine rest van Israël, de tempel van Jeruzalem – dit is het ene lichaam van Christus – binnen te treden. Dit zal geschieden na drie dagen. Deze drie dagen staan symbool voor de tussentijd: de tijd tussen Christus’ menswording en zijn wederkomst.

Ruïne van de abdijkerk van Rievaulx, vernietigd door Hendrik VII in 1538.

Keer terug, Sunamitische (Hl. 7,1), keer terug naar Jeruzalem en je zult hem vinden. Aan Jezus wordt beslist gezegd dat zijn moeder en zijn broeders buiten staan en hem zoeken (Mt. 12,46). Zal Hij naar buiten komen? Gaan jullie echter liever naar binnen en je zult vinden. ‘En ze keerden terug’, vervolgt de tekst, ‘en vonden hem pas na drie dagen in de tempel’. Al was het getal van Israëls zonen als het zand van de zee, slechts een rest zal zich bekeren (Rom. 9,27). Een rest van Jakob, zeg ik, zal terugkeren naar de sterke God. Wanneer? Natuurlijk, na drie dagen – o tijd om naar uit te kijken! – als Israël zijn God zal kennen en zal beven voor David, zijn koning (Hos. 3,5), als beide volken zich één hoofd zullen maken en uit het land zullen optrekken! (Hos. 2,2) Wanneer zal dat geschieden, goede Jezus? Wanneer zult U omzien naar de huisgenoten van uw bloed? Niemand haat toch zijn eigen vlees? (Ef. 5,29) (*Iesu puero* II,15)

We merken hoe Aelred de leer van Paulus over het heil voor de ‘rest van Israël’ transposeert naar een liefdesrelatie van Christus voor zijn volk. Onze persoonlijke relatie met Christus loopt via zijn relatie met ieder van de twee gemeenschappen. Wat de joodse gemeenschap betreft wordt die relatie gekenmerkt door het vlees: de joden zijn Christus’ eigen lichaam, want uit hen is Hij geboren. Wat de volken betreft wordt die relatie gekenmerkt door het geloof.⁸ De tijdperken van de Kerk doen het lichaam (*corpus*) van Christus groeien door

de incorporatie van de volken. Aelred verdeelt die tijd in drie dagen: op de eerste dag wordt het geloof (*fides*) verkondigd aan de heidenen; op de tweede trekt de afschuwelijke mist van het oude ongeloof (*infidelitas*) op; op de derde dag wordt de verwarrende nacht van het ongeloof (*nox perfidiae*) teruggedrongen. Die groei van het geloof karakteriseert de kairostijd van drie dagen en nachten van Jezus in Jeruzalem.

In de tijd van de Kerk verschijnt Christus, gescheiden van zijn eigen vlees: de joden. De 'Kerk uit de volken' verlangt daarop vurig naar de dag waarop zij verenigd zal worden met het joodse volk, zodat het lichaam van Christus weer volledig zal zijn.

Aelred van Rievaulx. Fragment uit het manuscript *De Speculo Caritatis*, ca. 1140.

Wij wachten op de dag waarop, naar de verkondiging van Henoch en Elia, Jezus zijn moeder, de synagoge, zal vinden en onverwijld de tempel, dat is de Kerk, zal binnenschrijven. (...) Dan zal een roep van vreugd en triomf weerklanken in de tenten van Jakob (Ps. 118,15). Herkend door zijn broeders, zal bij 's werelds einde de ware Jozef als de Levende verkondigd worden aan het joodse volk, zoals eertijds aan de oude aartsvader: 'Je zoon Jozef leeft en hij heerst zelfs over heel het land van Egypte!' (Gen. 45,26) 'Zoon', wordt hem gezegd, 'waarom heb je ons dit aangedaan? Zie met wat een pijn je vader en ik naar je gezocht hebben.' (Lc. 2,48) Jozef, wat hebt u gedaan? Uw moeder sterft; uw vader wordt vermorzeld door onophoudelijke tranen; uw broeders zijn in gevaar en allen kwijnen weg in het vaderhuis. (*Iesu puero* II,16-17)

Jezus, voorafgebeeld door de figuur van Jozef in Egypte, wordt als de Levende verkondigd aan hen die thans sterven en wegwijnen. Er is geen sprake van vergelding of wraak. Aelred doet alleen een poging om een situatie te rechtvaardigen die hijzelf als ondraaglijk ervaart. De situatie van scheiding roept slechts één vraag op die tevens een indringend gebed is: 'Tot hoelang, Heer?' Wanneer Jezus dan antwoordt, klinkt er geen enkel verwijt.

Thans sta Ik op om mij over Sion te ontfermen, want het is de tijd haar genadig te zijn, de tijd voorbestemd is gekomen (Ps. 102,14). Die Ik verworpen had, roep Ik terug, die Ik verstrooid had, verzamel Ik weer (Jer. 32,37). En zie, Ik ben met jullie, alle dagen tot aan het uiteinde van de wereld (Mt. 28,20). (*Iesu puero* II,18)

De opgestane Jezus luidt de tijd van de barmhartigheid en de lankmoedigheid in. Dit is de tijd om in Hem de ene gemeenschap van de mensen definitief te

grondvesten. We raken hier een thema dat de abt van Rievaulx zeer dierbaar is: de opbouw van de gemeenschap in Christus. Deze communautaire dimensie kleurt het traktaat dat bestemd was voor private devotie. De beschouwer moet er zich bewust van zijn dat, op het moment dat hij intreedt in de tempel van de contemplatie, de innerlijke eenwording van zijn wezen deel uitmaakt van een universele beweging van integratie (*recapitulatio*) in Christus.⁹ Maar die dag van de vereniging van synagoge en Kerk ontluikt wel pas aan het eind van de wereldgeschiedenis. Het is een dag die niet meer sluit. Dat is de kairostijd van de barmhartigheid waar alle veranderlijkheid van tijd en geschiedenis definitief op uitloopt. Hij wordt niet gesitueerd in *déze* veranderlijke tijd en behoort niet tot de voorbijgaande, veranderlijke dingen. Anders gezegd, Aelred doet niet aan proselitisme. Hij geeft wel een christelijke interpretatie van de geschiedenis. Aan tijd en geschiedenis wordt eens een eind gesteld, een eind dat alles onder één hoofd brengt en de overgang betekent naar de onvergankelijke, onveranderlijke realiteit. Die visie staat lijnrecht tegen het antisemitisme dat de middeleeuwse maatschappij kenmerkte.

Derde boek: Jezus zoeken om Jezus te worden

In het derde deel van zijn traktaat wijst Aelred op het kairosmoment van het actuele nu in het geestelijke leven. Spiritueel leven overstijgt de plaatsen en tijden die in de eerste twee delen centraal stonden. Het behoort tot een 'andere dag', een kairosdag die Aelred 'de achtste dag' noemt. Die dag nam reeds een aanvang bij de verrijzenis van Christus en zal zijn volheid bereiken bij de finale verrijzenis. Hij wordt door de gelovigen ervaren in de tijd van de Kerk, als de eeuwigheid in de tijd. In een preek wijdde Aelred daar al over uit :

De dag die volgt op de zeven andere, hoe kunnen wij hem anders noemen dan de achtste? Die dag maakt geen deel uit van de zeven dagen, omdat in hen beweging en veranderlijkheid zitten, opgaan en ondergaan, terwijl in de achtste dag slechts eeuwigheid en stabiliteit te vinden zijn. Die dag is heden begonnen, omdat de verrijzenis een aanvang nam. (*Sermo* 41)¹⁰

De drie dagen die de twaalfjarige Jezus in Jeruzalem doorbracht, moeten verstaan worden als het drievoudig licht van de contemplatie. Aelred maakt daarbij tweemaal een allusie op een zinsnede uit het Hooglied: de Bruidegom laat zich zien 'doorheen de tralies' (Hl. 2,9). Dit is zijn manier om het vurig verlangen en de spirituele strijd aan te duiden die onmiddellijk voorafgaan aan de beschouwing.

Dit licht biedt aan de ogen van een pure geest het schouwen van de Bruidegom zelf, schoon onder de kinderen der mensen, loerend *door de tralies* (Hl. 2,9), om aldus waard te worden die zo zoete stem te horen: 'Je bent volmaakt mooi, mijn vriendin, er is in jou geen enkele vlek.' (Hl. 4,7) (*Iesu puero* III,20)

De fluistering van een lichte bries die het hart binnenglijdt (...), tilt de ziel op in beschouwing, zelfs tot aan de poorten van het hemelse Jeruzalem. Hem die zij zolang gezocht heeft, zo vaak gesmeekt, zo vurig verlangd – Hij die schoon is boven de kinderen der mensen (Ps. 45,3) – lijkt haar dan aan te kijken *door de tralies* en verlokt haar tot kussen. ‘Sta op’, zegt Hij, ‘haast je, mijn vriendin, en kom!’ (Hl. 2,9-10) (*Iesu puero* III,22)

Tralies worden schakels. Ze wijzen op relatie en verbinding tussen de beschouwer en Christus. De contemplatieve ervaring splitst zich op in drie modaliteiten of vindplaatsen van God: de eigen ervaring, de schepping en het leven van Jezus in de evangeliën. Deze drie modaliteiten zijn ook drie benaderingswijzen van het mysterie van God: de filosofische, de exegetische en de existentiële of experimentele. De tralies verbergen en onthullen tezelfdertijd. Zij handhaven een scheiding tussen de beschouwende mens (die zich aan Christus conformeert) en de godheid van Christus, terwijl ze tegelijk een visioen van de Godheid met zijn attributen van macht, wijsheid en goedheid mogelijk maken. Slechts *door de tralies* laat het goddelijke zich soms even zien in dat ene sublieme kairosmoment. Maar dit contemplatief visioen laat wel degelijk zijn effecten na in de ziel: zuivering door vrees, verlichting door wijsheid, instorting van zoetheid. In de affectiviteit worden deze effecten ervaren als het brood van de smart, de wijn van de jubel en de melk van de vertroosting.

Afdalen naar Nazareth

Nadat Jezus gevonden werd in dat sublieme kairosmoment, begint de afdaling naar Nazareth, spiegelbeeld van de opgang naar Jeruzalem. Conform aan de *kenosis* of ontleding van Christus, gaat het hier om een liefdevol afdalen naar zijn broeders en zusters, teneinde eenheid en vrede te brengen in de gemeenschap. Zo alterneren contemplatie en actie zich in de geestelijke mens die enkele eeuwen later door de Brabantse mystici als ‘de gemeine mens’ zal getypeerd worden. In feite is dit een illustratie van het communautair personalisme van de abt van Rievaulx: wat de één krijgt, is voor allen bestemd en omgekeerd.

Liefde en wijsheid (Maria en Jozef) gidsen de contemplatieve mens bij het handhaven van de goede balans tussen de zorg voor de naaste en de geneugten van het zuiver contemplatieve leven. In dat spanningsveld moet de beschouwende mens het weten uit te houden. Elders geeft Aelred beide polen de namen Martha en Maria, die in één huis moeten blijven samenwonen en zich dus met elkaar moeten verstaan.¹¹ In *Toen Jezus twaalf jaar was* trilt de spanning in de volgende passage:

Wanneer de liefde voor de rust (*amor quietis*) moppert over noodzakelijke activiteiten, lijkt ze te zeggen: ‘Moet ik dan niet in de dingen van mijn Vader zijn?’ Het is de gevoeligheid van de ziel (*affectibus animae*) die hier spreekt, maar de redelijke geest oordeelt dat Christus gestorven is opdat

Jan Toorop, *Terugvinding*,
tekening (inkt en potlood),
27 x 22,5 cm, 1925.

iemand die leeft niet meer voor zichzelf zou leven maar om met de ander af te dalen en hem onderdanig te zijn. (*Iesu puero* III,31)

De keuze tussen de afdaling naar Nazareth (de praktijk van broederliefde) en de klim naar Jeruzalem (de contemplatieve ervaring) kan alleen worden gemaakt op grond van een gevormd onderscheidingsvermogen. Ervaren leden van de gemeenschap gaan hierin voor. Aelred rekent op een netwerk van ondersteunende relaties binnen de gemeenschap.

* * *

Al zoekend naar Jezus is de beschouwer Jezus zelf geworden. Veilig onder de bescherming van Maria en Jozef – dit wil zeggen: in alles bewogen door de liefde en door de heilige Geest – wil hij voortaan alleen nog *de dingen van de Vader* doen. Het kairosmoment lijkt te worden uitgerokken over het hele leven. Alles wordt genade. De mensgeworden Zoon ontvouwt het hemelse genadeplan, waarover Hij op de eerste dag van zijn verblijf in Jeruzalem overleg

pleegde met de Vader en de heilige Geest (*Iesu puero* I,7-8). In de tijd van de Kerk behelzen *de dingen van de Vader* de ontvangst van de volken in het ene lichaam van de Kerk, zoals de Vader had aangekondigd aan de patriarchen en profeten (*Iesu puero* II,18). Voor de ziel die gelijkvormig wordt aan Christus, zijn *de dingen van de Vader* de zoete genoegens van de beschouwing (*Iesu puero* III,31).

Guerric Aerden ocso is monnik van de abdij O.-L.-V. van het Heilig Hart in Westmalle. Hij verzorgde o.m. de Nederlandse vertaling van de *Gulden Brief* van Willem van Saint-Thierry en de vertaling van *De conversione* van Bernardus van Clairvaux. Ook aan de Nederlandse vertaling van een belangrijk deel van het oeuvre van Aelred van Rievaulx – een werk dat bij uitgeverij Damon uitkomt – werkte Aerden mee.

- ¹ Een recente integrale vertaling van *De Iesu puero duodenni* is van de hand van Guerric Aerden ocso, in: Aelred van Rievaulx, *Affectus. De spirituele kracht van vriendschap en liefde*, Damon, Budel, 2010, blz. 137-179. Het traktaat wordt ook uitvoering besproken in "Ontmoeting, dialoog en relatie in *Toen Jezus twaalf jaar was* van Aelred van Rievaulx", een artikel van Guerric Aerden ocso in: J. Baneke en G. Aerden ocso (red.), *Passie en contemplatie. Historische, spirituele en psychologische aspecten van Aelred, abt van Rievaulx*, Klement, Zoetermeer, 2012, blz. 131-180.
- ² Aelredi Rievallensis, *Opera omnia 2d: Homiliae de oneribus prophetis Isaias*, ed. G. Raciti ocso, *Corpus Christianorum. Continuatio Mediaevalis 2d*, Brepols, Turnhout, 2005. *Sermo 27,2*.
- ³ L. de Coninck, "Adaptation ou retour aux origines. Les Exercices spirituels de S. Ignace", in: *NRT LXX* (1948) blz. 927, geciteerd door Ch. Dumont ocso in zijn inleiding op *La Vie de Recluse, SC 76*, blz. 25.
- ⁴ Zie Charles Dumont, inleiding tot *La vie de recluse, SC 76*, blz. 19-21; Inos Biffi, "Gesù in Aelredo di Rievaulx", in: *La filosofia monastica: sapere, Gesù*, Jaca Book, Milaan, 2008, blz. 334-336.
- ⁵ Reeds Beda Venerabilis had dit contrast getekend in zijn interpretatie van de verwondering van de joodse geleerden die het kind Jezus beluisterden, in: *In Lucae Evangelium expositio*, I, 2,46 (CCL 120,72).
- ⁶ Origenes, *Preken op het evangelie van de heilige Lucas 20,3* (SC 87, blz. 283).
- ⁷ Aelred Squire, *Ælred of Rievaulx. A study*, Cistercian Studies 50, Kalamazoo, Cistercian Publications, 1981, blz. 141-142.
- ⁸ Eenzelfde typering vinden we bij Ambrosius, *Exp. Ev.sec. Luc. II,63* (SC 45bis, blz.100).
- ⁹ Van de 24 manuscripten die Anselm Hoste osb onderzocht heeft voor de uitgave van *De Iesu puero* in *Sources Chrétiennes* (SC 60, 1958 en 1987) en *Corpus Christianorum* (CCCM I, 1971) zijn er vijftien die het tweede deel van het traktaat niet bevatten. Het weglaten van dit tweede deel betekent een serieuze vermindering doordat de fundamentele communautaire dimensie dan ontbreekt. Zo degradeert men Aelred tot een devotioneel auteur.
- ¹⁰ *Pain de Cîteaux III*, 18, blz. 162; CCCM IIA, blz. 327.
- ¹¹ Aelred van Rievaulx, *Sermo 21,41-42. Sermons pour l'année 2. Première collection de Clairvaux, 15-28*. Vertaling, annotatie en index door G. de Briey ocso, *Pain de Cîteaux 12, Abbaye Notre-Dame-du-Lac, Oka*, 2002, blz. 93-95.